

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Kodėl verta atgaivinti sinagogas Lietuvoje?

2012-09-17

ŽURNALAS: KRANTAI

TEMA: Kultūros paveldas Lietuvoje

AUTORIUS: Rūta Grigaliūnaitė

DATA: 2012-09

Kodėl verta atgaivinti sinagogas Lietuvoje?

Rūta Grigaliūnaitė

Lietuvoje didėjant saugotinių objektų skaičiui, daugėja ir jų panaudos būdų. Kaip interpretuosime paveldo objektą ar vietovę, pirmiausia lemia pasirinkimas, ką ir kaip saugoti, o išsaugojus – kaip pateikti visuomenei. Kultūros paveldas yra visa tai, kas paveldėta iš praeities; paveldas turi būti saugomas, pritaikomas visuomenės poreikiams, perduodamas ateities kartoms, kadangi jis užtikrina visuomenės tobulėjimą ir palaiko žmonių bendruomenę. Vis dažniau kultūros paveldas yra suprantamas kaip ištekliai, kuriuos būtina aktyviai naudoti, o ne pasyviai saugoti ateities kartoms. Paveldas žmonėms svarbus ne todėl, kad jis egzistuoja, o todėl, kad jis yra kam nors pritaikomas, taigi būtina sukurti tinkamą ir efektyvų kultūros paveldo vadybos modelį.

Kultūros paveldo vadyba laiduoja kultūros paveldo apsaugą ir stabilios būklės išlaikymą, kelia bendrą šalies ekonomikos lygį, o kultūros paveldo objektų populiarinimas ir propagavimas yra siejamas su bendro šalies įvaizdžio gerinimu, valstybės identiteto užtikrinimu ar formavimu.

Remiantis nacionaline kultūrinio turizmo plėtros programa, vienas geriausių kultūros vertybių panaudojimo bei populiarinimo būdų – remtis jomis organizuojant įvairius renginius, priimant svečius bei išlaikant istorines tradicijas, daug dėmesio skiriant ekspozicijoms, parodoms, meno bei kultūriniais renginiams (*Nacionalinė kultūrinio turizmo plėtros programa*, 1993). Kultūros paveldo objektai lankytojų pritraukia dvigubai daugiau, kai juose ar šalia jų vyksta renginiai, konferencijos ar plėtojama kita veikla. Šitaip jie yra ir efektyviau populiarinami, kadangi daugelio stebėtojų atmintyje išlieka įspūdingų renginio akimirkų motyvai.

Sinagogos – unikalus kultūros paveldo objektas, kuris beveik nėra pritaikytas nei visuomenės reikmėms ar turizmui, tačiau, kaip ir kiti paveldo objektai, gali būti

ekonomiškai naudingas. Ši neatskiriama kultūros paveldo dalis turi būti atgaivinta, o ne palikta sunykti, kadangi žydų paveldas yra sudedamoji Europos istorijos ir kultūros dalis. Pritaikant sinagogas visuomenės reikmėms (turizmui) svarbu yra siekti efektyvumo sutelkiant dėmesį į paveldo išsaugojimą ir patrauklų jo pristatymą visuomenei.

Lietuvoje yra išlikę apie 80 sinagogų, 16 jų medinės. Lietuva – viena iš nedaugelio šalių Europoje, kur išlikusių medinių sinagogų skaičius yra toks didelis. Kaip tik dėl to būtina saugoti ir naudoti jas – taip jas atgaivinti.

Grupuojant sinagogas pagal autentiškumą ir dabartinę funkciją šiandienos kultūros paveldo kontekste yra išskiriamos keturios jų grupės:

- 1) veikiančios sinagogos;
- 2) išlikę buvusių sinagogų pastatai;
- 3) perstatyti buvusių sinagogų pastatai arba išlikę jų pamatai;
- 4) išnykusios sinagogos

(M. Rupeikienė. A Disappearing Heritage: The Synagogue Architecture of Lithuania, 2008, p. 13).

Pirmosios dvi grupės sudaro materialiąją Lietuvos kultūros paveldo dalį, o trečioji ir ketvirtoji – simbolinę, užfiksuotą įvairiuose istoriniuose šaltiniuose, miestų ir miestelių planuose, nuotraukose bei projektuose.

Šiuo metu daugelis tiek mūrinių, tiek medinių sinagogų nenaudojamos pagal pirminę paskirtį. Lietuvoje yra tik dvi veikiančios choralinės sinagogos Vilniuje ir Kaune, kur susitelkusios didžiausios žydų bendruomenės; Klaipėdos sinagogoje įrengti nedideli maldos namai, o beveik visos kitos sinagogos Lietuvoje paliktos likimo valiai. Išimtis – Kėdainių sinagoga, apie kurią pakalbėsiu toliau.

Kodėl taip yra, kad dauguma sinagogų paliekamos likimo valiai ir nepritaikomos visuomenės reikmėms, nors visiškai suprantama jų svarba ir vertė? Pagrindinė problema – akivaizdus interesų konfliktas ir atsakomybės nepasidalijimas. Galima teigti, kad kultūros paveldo vadyba priklauso nuo savininkų. Svarbiausia yra nusistatyti aiškias ribas, kam kultūros paveldo objektas priklauso ir kas už jį atsakingas, o tada galima imtis veiksmų, plėtoti idėjas ir ieškoti finansavimo šaltinių.

Taip pat būtina ugdyti visuomenę ir parodyti jai pavyzdžių, kaip sinagogos pritaikomos visuomenės reikmėms visoje Europoje. O tai tikrai nėra blogai, jeigu sinagoga, negalėdama išlaikyti savo pirminės paskirties, naudojama visuomenės reikmėms tenkinti arba pritaikoma kultūriniam turizmui plėtoti.

Pasaulyje galima rasti sinagogų, kurios yra paverstos kultūrinio turizmo traukos objektais. Sinagoga Berlyne, *Rykestrasse* gatvėje, yra didžiausia išlikusi sinagoga visoje Vokietijoje, kurioje šalia vykstančių pamaldų organizuojami įvairūs muzikos festivaliai. *Kahal Zur Israel* sinagogoje Brazilijoje dabar įkurtas muziejus, kuriame

kiekvienų metų lapkritį vyksta žydų kultūros festivalis, pritraukiantis per 20 000 lankytojų. Taip pat Tykocino sinagoga Lenkijoje tarnauja dabar kaip muziejus, nors toje vietoje visai nelikę žydų, taip pat nėra jokių kitų turistinių atrakcijų, tačiau kasmet sinagogos apžiūrėti atvyksta apie 40 000 turistų, – vietos bendruomenei tai ekonomiškai naudinga, kadangi sinagogoje veikia kavinė, kurioje galima paragauti tradicinių žydų patiekalų, taip pat šalia sinagogos yra įrengtas nedidelis viešbutis.

Tai tik keletas pavyzdžių, kaip pirminės paskirties nebeatliekantis paveldo objektas gali būti pritaikomas visuomenės reikmėms tenkinti bei kartu ekonominei naudai teikti.

Lietuvoje puikiu sinagogų pritaikymo visuomenės reikmėms pavyzdžiu galėtų būti Kėdainių sinagogų kompleksas. Šį kompleksą sudaro dvi sinagogos: žieminė mažoji ir vasarinė didžioji.

Kėdainių vasarinė (Didžioji) sinagoga buvo pastatyta XVII a. antrojoje pusėje, o perstatyta 1784 metais. Jos išorės formose galima išvelgti Kėdainių kalvinų bažnyčios įtaką. Nepaisant kitų bendruomenių poveikio pastato išorei, jos interjeras buvo kurtas laikantis žydų tradicijų. Vidus pasižymėjo meniška aukso spalvos skliautinių lubų tapyba floros ir faunos motyvais, o prie rytinės sienos stovėjo labai puošnus medinis *Aron kodešas*, dingęs per Antrąją pasaulinį karą.

1837 metais šalia vasarinės pastatyta Mažoji žieminė sinagoga, kuri atliko ir mokyklos funkcijas. XIX amžiaus pirmojoje pusėje šios dvi sinagogos padėjo suformuoti žydų maldos namų kompleksą Kėdainių senamiesčio centrinėje dalyje, Senosios rinkos aikštėje.

XIX a. viduryje buvo pastatyta atskira sinagoga turtingiems amatininkams ir mėsaininkams. Šioji Smilgos gatvėje (namas Nr. 13) stovinti sinagoga turi klasicizmo ir romantizmo bruožų, tad yra viena iš nedaugelio Lietuvoje išlikusių klasicistinių mūrinių žydų maldos namų.

Restauruotoje Kėdainių žieminėje (Mažojoje) sinagogoje 2002 metais įkurtas daugiakultūris centras. Jame įrengta ekspozicija apie Kėdainių žydų bendruomenę ir holokaustą, veikia nuolatinės žydų edukacinės programos, kurių metu pasakojama žydų istorija, vedamos ekskursijos po Kėdainių žydų kvartalus, organizuojami įvairūs kultūriniai renginiai, koncertai, rengiamos parodos, seminarai, vykdoma edukacinė ir klubinė veikla. Šis centras taip pat organizuoja įvairaus pobūdžio ekskursijas atvykstančioms turistų grupėms, moksleiviams iš visos Lietuvos. Čia rengiami seminarai mokytojams, muziejininkams.

Daugiakultūris centras yra puikus pavyzdys, kaip kultūros paveldo objektas gali būti pritaikomas visuomenės reikmėms (turizmui).

Taip pat restauruotoje Kėdainių vasarinėje (Didžiojoje) sinagogoje nuo 2004 metų veikia vaikų dailės mokykla. Dailės mokykloje yra ir mini galerija, kurioje rengiamos mokinių kūrybos darbų bei įgyvendintų projektų parodos. Šios dvi sinagogos priklauso Kėdainių rajono savivaldybei.

Trečioji Kėdainių sinagoga priklauso Lietuvos žydų bendruomenei, kuri ją išnuomojo,

ir dabar šiose patalpose yra parduotuvės sandėlis. Ši sinagoga nenaudojama visuomenės reikmėms tenkinti ar kaip kultūrinio turizmo objektas. Kaip dauguma kitų sinagogų Lietuvoje, ji palikta likimo valiai.

Itin aktuali yra žydų maldos namų rekonstrukcijos, tinkamo pritaikymo tema. Neteikę pirminės paskirties ir likę be konkrečių šeimininkų, jie tampa niekam nereikalingi ir sparčiai nyksta. Tinkamai sutvarkius sinagogas, sukūrus vadybines strategijas galima ne tik išsaugoti jas, bet ir gauti ekonominės naudos pritaikant jas visuomenės reikmėms (turizmui). Juk sinagogos – tai ne tik žydų dvasinio ir materialinio paveldo atspindys, bet ir neatskirama Lietuvos kultūros paveldo dalis.

Populiariausia nenaudojamuose paveldo objektuose – įkurti muziejus, tačiau muziejus neturi būti statiškas, jis privalo būti daugiafunkcinis. Be muziejaus ekspozicijos, turi būti organizuojama parodos, kitokio pobūdžio, nebūtinai su muziejaus tema susiję, renginiai, turi būti įgyvendinamos edukacinės programos, rengiami interaktyvūs užsiėmimai, muziejus turi turėti informacinį centrą, biblioteką. Be abejo, informacinis centras gali skleisti informaciją apie žydus ir Lietuvoje esančias sinagogas, sudaryti kultūrinių kelių maršrutus, o įrengtoje bibliotekoje gali būti skyrius, pristatantis žydų autorių knygas. Ir visai nebūtina sinagogose pristatyti tik žydų kultūrą. Taip pat sinagogose galėtų būti rengiami kameriniai žydų (ir ne tik) muzikos koncertai bei literatūros vakarai. Kaip ir Kėdainių daugiakultūriame centre, sinagogose turėtų būti derinamos skirtingos kultūros, o jų erdvė pritaikoma įvairioms veikloms. Šitai yra visiškai įmanoma.

Kiekvienai sinagogai galima sukurti unikalią viziją, toliau rengiant kultūrinius kelius, sujungiant kelias architektūriškai ar tematiškai panašias sinagogas. Taip galima pasiekti visai visuomenei naudingų tikslų – turiau galvoje ekonominę naudą, visuomeninę toleranciją, tobulėjimą. Tačiau norint įgyvendinti planus, pirmiausia privalo būti aiškiai apibrėžtos nuosavybės ribos.